

ACADEMIA ROMÂNĂ - FILIALA TIMIȘOARA
INSTITUTUL DE STUDII BANATICE „TITU MAIORESCU”

UNITATEA LIMBII ȘI CULTURII ROMÂNE

*Lucrările prezentate
la Congresul Internațional al Culturii Române*
Ediția I, Timișoara, 2018

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

EDITURA DAVID PRESS PRINT

ACADEMIA ROMÂNĂ - FILIALA TIMIȘOARA
INSTITUTUL DE STUDII BANATICE „TITU MAIORESCU”

UNITATEA LIMBII ȘI CULTURII ROMÂNE

*Lucrările prezentate
la Congresul Internațional al Culturii Române*

Ediția I, Timișoara, 2018

VoluM îngrijit de
acad. Păun Ion Otiman, conf. univ. dr. Ioan David,
prof. univ. dr. Crișu Dascălu, conf. univ. dr. Bogdan Mihai
Dascălu, CS, dr. Viviana Milivoievici

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București

EDITURA DAVID PRESS PRINT
Timișoara

DINAMISMUL VIETII RELIGIOASE LA ROMÂNII DIN BANATUL SÂRBESC¹

Aleksandra ĐURIĆ-MILOVANOVIĆ*,
Mircea MĂRAN**

Cuvinte-cheie: viața confesională, biserica ortodoxă română, biserica greco-catolică, comunități neoprotestante

1. Introducere

Viața religioasă a românilor din Banat reprezintă un subiect care a fost studiat doar în unele dintre aspectele sale, astfel încât cercetarea pe care am realizat-o în perioada anilor 2008-2017 a arătat că există un bogat material neexplorat: documente de arhivă, surse de tradiție orală, material etnografic, dar și alte tipuri de surse, care în mod semnificativ ne pot extinde cunoștințele despre situația confesională din zona Banatului sârbesc. Metodele istoriografice, etnologice și antropologice combinate permit crearea unei imagini de permeabilitate confesională mai completă a trecutului și prezentului în Banat și, în acest sens, completarea unei prezentări interdisciplinare a rezultatelor cercetării prin publicarea mai multor studii științifice și monografii cu privire la viața confesională a românilor (Đurić-Milovanović, Maran și Sikimić, 2011; Đurić Milovanović 2015). Și pentru că fiecare fenomen religios are dimensiunea sa istorică, activitatea comună a istoricilor și antropologilor poate fi baza pentru studiul fenomenelor complexe în ceea ce privește situația religioasă din zonele multietnice și multiconfesionale, cum ar fi Banatul. Religia și practicile religioase sunt un segment important al patrimoniului cultural imaterial al Banatului, luând în considerare faptul că numeroasele confesiuni cărora le aparțin românii din zonă fac parte din patrimoniul imaterial al Banatului.

2. O privire de ansamblu asupra cercetării religiei românilor din Banatul sârbesc

Cele mai frecvente teme în cercetările noastre asupra religiozității românilor din Banatul sârbesc pot fi împărțite în mai multe grupuri: pelerinaje, mișcarea ortodoxă de reînnoire religioasă Oastea Domnului, rolul Bisericii Ortodoxe Române în viața culturală, politică și economică a românilor din Banat, Biserica Greco-Catolică, relații

*Institutul de Studii Balcanice al Academiei Sârbe de Științe și Artă, Belgrad.

**Profesor și șef de departament la Școala de Studii Înalte pentru Educatori „Mihailo Palov”, Vârșeț.

¹ Textul este rezultatul cercetărilor în cadrul proiectului Institutului de Studii Balcanice al Academiei Sârbe de Științe și Artă „Dunărea și Balcanii: moștenirea cultural-istorică” (nr. 177006) finanțat de Ministerul Educației, Științei și Dezvoltării Tehnologice al Republicii Serbia.

interconfesionale; românii neoprotestanți ca un exemplu al minorităților duble, apoi problema identității religioase a românilor din Banat emigrați în străinătate, cât și poziția diferitelor comunități confesionale care fac parte din comunitatea românilor din Banatul sârbesc stabiliți în Occident ș.a. (Maran, Djurić-Milovanović, 2015).

Cercetarea arhivelor parohiilor locale și a arhivelor protopresbiteratelor ortodoxe române a adus o serie de date noi din domeniul istoriei bisericii, în primul rând o serie de documente nepublicate de o mare importanță atunci când vine vorba de parohiile românești din cadrul Episcopiei Vârșetului înainte de despărțirea bisericilor și apoi despre însăși despărțirea bisericilor și înființarea Mitropoliei Ortodoxe Române din Transilvania și Banat în 1865 și, în cadrul acesteia, a episcopiilor ortodoxe române cu sediul în Arad și Caransebeș. În arhiva Protopopiatului Ortodox Român al Panciovei, cu sediul în Banatsko Novo Selo (Satu Nou), am descoperit material documentar referitor la înființarea protopresbiteratului, material nepublicat până acum, precum și despre situația din parohiile care au intrat în componența acestui protopresbiterat. De asemenea, de o mare importanță sunt documentele cu privire la activitățile unor preoți care în diferite perioade au avut un rol semnificativ în viața religioasă, culturală și politică a românilor din Banat. Printre acestea sunt cele care arată o cooperare politică strânsă între români și sârbi în luptele politice din perioada stăpânirii austro-ungare, precum și o serie de documente din perioada interbelică, prezentând poziția Bisericii Ortodoxe Române și importanța acesteia în mișcarea națională românească din Banat în cadrul Regatului Iugoslaviei².

Un subiect important de cercetare a aspectelor rituale ale religiei sunt pelerinajele ortodoxe din Banat (Srediștea Mică și Seleuș), rolul lor în perioada dintre cele două războaie mondiale și în perioada Iugoslaviei socialiste, dar și schimbările care au avut loc în ultimii ani. Pelerinajele au avut un rol important în eforturile Bisericii Ortodoxe Române de a consolida ortodoxia printre credincioși, în special în oprirea răspândirii mișcărilor neoprotestante, în perioada dintre cele două războaie mondiale, dar și mai târziu.

În studierea altor comunități confesionale printre români amintim cercetarea Bisericii Greco-Catolice - unite și a personalităților care au jucat un rol important în istoria acestei comunități confesionale din Banat³. Date nu mai puțin valoroase când este vorba despre cunoașterea istoriei confesionale a românilor este presa în limba română din Iugoslavia, în primul rând cea din perioada interbelică, printre care amintim săptămânalele *Graiul Românesc* din Panciova, *Nădejdea* și *Foaia Poporului Român* din Vârșeț, mai ales atunci când este vorba despre Biserica Ortodoxă, dar și parțial despre comunitățile neoprotestante. Când vine vorba de aceste surse, trebuie remarcat faptul că articolele din ziare servesc intereselor Bisericii Ortodoxe Române, pentru că unii dintre redactori, dar și autorii celor mai multe texte referitoare la viața religioasă a românilor din Banat erau preoții ortodocși.

² Documente asemănătoare se pot găsi și în Arhiva Protopopiatului Ortodox Român din Vârșeț.

³ Printre personajele importante pentru istoria greco-catolicilor din Banat a fost și Samoil Draxin din Petrovasâla, despre activitatea căruia am descoperit în arhivele bisericești o serie de date necunoscute până acum. Mai multe în: Djuric, Maran, Sikimic 2011, 18–25.

Studiul comunităților istorice neoprotestante, în primul rând a năzărinenilor și baptiștilor din rândul românilor, bazat pe cercetarea arhivelor comunităților locale, precum și a arhivelor parohiilor ortodoxe române, indică faptul că Biserica Ortodoxă Română a monitorizat îndeaproape răspândirea comunităților neoprotestante, încercând de a preveni și neutraliza activitatea lor. Din acest motiv, Biserica Ortodoxă Română a înființat în cadrul parohiilor ortodoxe mișcarea de reînnoire religioasă a Oastei Domnului, inițiată în 1923 la Sibiu, în Transilvania, în cadrul Bisericii Ortodoxe Române și răspândită în eparhiile din România și din țările învecinate⁴.

3. „Oastea Domnului”: mișcarea reînnoirii religioase în Banatul sârbesc

Mișcarea de reînnoire religioasă ortodoxă - Oastea Domnului a apărut pe teritoriul Transilvaniei în anii de după reunificarea cu România. Fondatorul ei a fost preotul ortodox Iosif Trifa, care în 1922 a început să publice articole cu conținut religios în revista *Lumina Satelor*. Datorită energiei sale și a sincerei intenții de reînnoire a valorilor originale ale ortodoxiei, a câștigat sprijinul mitropolitului Transilvaniei Nicolae Bălan. În anul următor, mișcarea a câștigat deja primii susținători, așa că a început să se extindă. Cauzele principale ale răspândirii mișcării menționate au constat în tendința de a consolida influența elitei ortodoxe în societatea multietnică și multiconfesională a Transilvaniei, care s-a unit cu România, precum și în încercările de a suprima răspândirea comunităților neoprotestante, care în acești ani au devenit din ce în ce mai numeroase. În plus, printre obiectivele principale ale Oastei Domnului a fost și lupta pentru combaterea alcoolismului, a fumatului și a altor „vicii”, care au fost prezente printre credincioșii ortodocși. Răspândirea rapidă a mișcării și un număr mare de credincioși care au abordat-o au influențat asupra creșterii popularității și a reputației lui Iosif Trifa, astfel încât mitropolitul Transilvaniei, în scopul de a păstra autoritatea sa, încercând să preia controlul asupra mișcării, va ajunge în curând în conflict cu Iosif Trifa. În perioada 1933-1934 conflictul a devenit deschis și s-a încheiat prin înfrângerea lui Iosif Trifa, care a fost deposedat de vocația de preot, sub pretextul de trădare a intereselor ortodoxiei, pe motiv că ar fi impus reguli stricte pentru credincioși în credință și în viața de zi cu zi, sub influența mișcărilor neoprotestante. Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a adoptat „Statutul” Oastei Domnului, care s-a transformat într-o organizație religioasă în cadrul Mitropoliei Transilvaniei. Iosif Trifa a încercat să se opună acestor măsuri, dar în curând s-a îmbolnăvit și a murit de tuberculoză în 1938.

Oastea Domnului în anii de cea mai mare creștere s-a răspândit rapid în zona Banatului, inclusiv în parohiile ortodoxe române care au fost amplasate pe teritoriul Regatului Iugoslaviei. La începutul anilor treizeci ai secolului al XX-lea, Oastea Domnului începe să se răspândească în rândul românilor de pe teritoriul Banatului iugoslav. Ca parte integrantă a Bisericii Ortodoxe Române, parohiile românești din Banatul sârbesc au menținut contactul cu eparhiile cu sediul la Caransebeș și Arad, de unde

⁴ Mișcărilor de renaștere confesională care au fost prezente și în alte țări din Europa de Est și de Sud-Est le este dedicat volumul: *Orthodox Christian Renewal Movements in East and Southeast Europe*, ed. Aleksandra Djurić Milovanović & Radmila Radić (2017).

în continuare soseau scrisori, circulare, ordine, reviste și alte publicații, astfel încât impactul bisericii ortodoxe române se simțea printre preoții și credincioșii de pe teritoriile locuite de români, găsite în străinătate. Încă din anii douăzeci, *Lumina satelor*, care a fost editată de Iosif Trifa, a sosit în mod regulat în bibliotecile parohiale, ceea ce aflăm pe baza chestionarelor completate de către preoți, la cererea lui Coriolan Buracu, director al Bibliotecii Centrale I.G. Bibicescu din Turnu Severin. Această bibliotecă începând cu anul 1927 a trimis donații bibliotecilor românești parohiale din Banatul sârbesc, cărți și alte publicații din România. Donatorul, la rândul său, a cerut ca fiecare bibliotecă care a primit cărți să trimită în mod regulat rapoarte cu privire la situația culturală generală existentă în parohia respectivă. Pe baza acestor chestionare, aflăm că în 1927 biblioteca parohială din Râtișor, în apropiere de Vârșet a fost abonată la 11 publicații, mai ales din România, printre care se afla revista *Lumina satelor* (Chipurici, 1995, 82). Conform rapoartelor amintite, în 1928 se amintesc și numeroase alte biblioteci parohiale - din Maramorac (Chipurici 1995 123), Ecica (Chipurici 1995 127), Sân-Mihai (azi Locve), Sărcia (azi Sutjeska) ș.a. Cu siguranță, citirea și distribuirea literaturii religioase a contribuit la apariția și consolidarea mișcării Oastei Domnului în domeniile menționate.

La începutul anului 1931, mișcarea a început să se intensifice. Oastea Domnului era deja în centrul atenției Bisericii Ortodoxe Române. La început, această mișcare a fost privită cu neîncredere în rândul unei părți a credincioșilor, dar și a preoților, deoarece în multe privințe amintea de mișcările neoprotestante. Prin urmare, autoritățile diecezane au trimis circulare în care îi înștiințează pe protopopi și pe preoți asupra esenței fenomenului, insistând asupra faptului că, în toate locurile în care a fost creată, Oastea Domnului trebuie să se găsească sub îndrumarea directă și sub supravegherea unui preot local, pentru că, în caz contrar, se poate îndrepta într-o direcție nedorită. Într-o scrisoare circulară din 1 martie 1931, trimisă în toate parohiile de pe teritoriul Eparhiei Caransebeșului, episcopul Iosif Traian Bădescu subliniază importanța acestei mișcări, care provine „din dorința de a suprima sectele, pentru a întări credința religioasă și moralitatea la oamenii care promovează abținerea față de alcool”⁵.

Biserica Ortodoxă Română a considerat că extinderea acestei mișcări este utilă pentru consolidarea ortodoxiei, dar că era necesar ca preoții să se pună în fruntea comunităților locale, în scopul de a preveni posibilele abateri ale propovăduitorilor laici de la învățăturile Bisericii Ortodoxe Române. Rolul preoților în organizațiile locale ale Oastei Domnului a fost discutat și în cadrul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din București, care prin deciziile din 17 octombrie și 12 decembrie 1931 a confirmat rolul lor de lider în cadrul mișcării. Episcopul Bădescu și Consiliul Eparhial din Caransebeș, prin circulara din 6 februarie 1933, au atras din nou atenția preoților „că au obligația de a se găsi în fruntea acestor organizații, deoarece în caz contrar vor fi expuși la consecințe grave și responsabilitate în fața lui Dumnezeu”⁶. Scrisoarea

⁵ Arhiva Parohială Petrovasâla, Protocolul circularilor, comuna Vladimirovac (Petrovasela), anul 1925, Nr. 81 Pres. Ex. 1931, pp. 65–66.

⁶ Arhiva Parohială Petrovasâla, Protocolul circularilor, comuna Vladimirovac (Petrovasela), anul 1933, nr. 435 Sc. ex. 1933, pp. 87–88.

subliniază faptul că Oastea Domnului a apărut „ca o reacție împotriva sectarismului în rândurile poporului nostru, care vrea să reprezinte aspirația de a se intensifica, de a se simți mai aproape, în conștiință, învățăturile Bisericii străbune”⁷. Cu toate acestea, atitudinea față de mișcare era încă ambivalentă, în primul rând din cauza cântecelor interpretate la întâlnirile organizației, care amintesc de „sectarism” și care nu aparțin Bisericii⁸. O altă problemă se referă la mântuire, adică dacă problema mântuirii pentru credincioșii care nu sunt membri ai mișcării diferă de problema credincioșilor din Oastea Domnului. Răspunsul conducerii Bisericii Ortodoxe a fost următorul: „Toți credincioșii, toți cei care prin actul botezului au intrat în Biserica lui Hristos, în același timp sunt luptători, ostași ai Domnului aici pe pământ, în împărăția lui Dumnezeu, de aceea, toți suntem egali. Între cineva care este membru al „Oastei Domnului” și, în acest sens, se consideră „ostaș” și cineva care nu este membru al acestei organizații, nu există nicio diferență”⁹. În cazul în care organizația locală este deja stabilită, și în cazul în care există indicii că va fi înființată, datoria preotului este să fie să fie în fruntea ei. Astfel, preoții îi vor îndruma pe membrii Oastei Domnului către obiectivele urmărite de Biserică, „cu un cuvânt să le pună la dispoziție toate mijloacele prin care să promoveze și să activeze în biserică și pentru biserică.” De asemenea, se spune că întrunirile Oastei Domnului se țin exclusiv în clădirea bisericii.

De aceeași părere a fost și episcopul Aradului Grigore Comșa (1925-1935), care credea că, fără rolul de lider al clerului, exista pericolul ca mișcarea „să se abată de la spiritul ortodoxiei” (Vesa 2007, 261). Eparhiei Aradului, așa cum am arătat deja, îi aparțineau parohiile ortodoxe române din partea centrală a Banatului sârbesc.

Conținuturi similare se regăsesc și în presa contemporană în limba română. Tânărul teolog Aurel Uroș, student la seminarul din Caransebeș, subliniază, de asemenea, rolul clerului în activitatea mișcării Oastea Domnului, pe care membrii săi nu o consideră „ca pe o mișcare în afara cadrului bisericii, ci ca lucrare a bisericii, prin organele de conducere sale spirituale, prin preoți. Oastea Domnului în Banatul iugoslav -spune Uroș - se confruntă cu mai multe obstacole, dar reușește să le depășească. Ea reprezintă „începutul renașterii evidente a vieții spirituale”, însă, subliniază și dânsul, numai sub conducerea clerului. Într-un alt articol al său, care a fost publicat în săptămânalul *Foaia diecezană* din Caransebeș, Uroș se ocupă, de asemenea, cu alte aspecte ale acestei mișcări din Banatul sârbesc: relația cu mișcare bogomolților sârbi. Răspândirea doctrinelor neoprotestante în rândul românilor din Banat autorul articolului le atribuie contactului și coexistenței cu sârbii, care se pare că sunt „mai înclinați spre aventuri religioase” sau spre acceptarea unor noi învățături religioase. Din cauză că în localitățile mixte sârbo-române și sârbo-româno-germane din Banat românii constituie de obicei o minoritate, serviciul divin se face într-o altă limbă, care este primul pas al românilor față de dispariția comunității, „care se manifestă inițial prin simptome de indiferență națională și se încheie cu asimilarea completă”¹⁰. Când este vorba despre relația

⁷ *Ibid.*

⁸ Despre cântecul paraliturgic la bogomolții a se vedea studiul Ашковић, Кончаревић 2012, 95–114.

⁹ Arhiva Parohială Petrovasâla, documentul amintit.

¹⁰ Aurel Uroș Doloveanu, „Sectarismul în Banatul-jugoslav”, *Foaia diecezană*, Caransebeș, nr. 9. din 1. martie 1931, p. 6.

dintre credincioșii români și bogomolții sârbi, ea este binevenită, pentru că sârbii sunt „de aceeași religie ca și noi, cum spune poporul“, dar există două pericole pentru credincioșii români: în primul rând ca, împreună cu bogomolții să cadă sub influența doctrinelor neo-protestante și, în al doilea rând, de asimilare. Prin urmare, consideră Uroș, s-ar putea dori ca, acolo unde este posibil, să se evite un contact mai puternic cu bogomolții, deoarece aceștia „au viziune quasi-magică“. Există astfel de cazuri, presupuse, în satele bănățene Crepaja, Dolovo și Bavaniște. Pentru toate aceste motive, există posibilitatea ca Oastea Domnului să se îndepărteze de la învățăturile Bisericii Ortodoxe, mai ales prin cântece religioase „pe care ostașii le improvizează“, care „sunt oarecum în contradicție cu spiritul tradițional al Bisericii Ortodoxe“¹¹. Prin urmare, rolul preotului în această mișcare a fost considerat crucial. Dacă Oastea Domnului este ghidată în mod corespunzător de preotul paroh local, devine un bun „antidot“ pentru membrii diferitelor învățături religioase sau „secte“, așa cum le-au numit preoții ortodocși, astfel că multe „suflete rătăcite“ s-au întors înapoi sub ocrotirea ortodoxiei după ce au aderat la Oastea Domnului, așa cum a fost cazul în Săn-Mihai și Doloave.

Mișcarea a început să fie organizată în perioada dintre cele două războaie mondiale. Deja în 1930 și-a început activitatea în Uzdin, ca prima organizație a Oastei Domnului printre românii din Banatul sârbesc. În același an, iau naștere mișcările din Straja, Săn-Mihai și Doloave, care au fost și cele mai active în acești ani. În contextul Banatul sârbesc, această mișcare este specifică în primul rând prin faptul că, spre deosebire de România, unde guvernul comunist a interzis-o în 1949, în Banatul sârbesc a continuat să funcționeze și în perioada comunistă, astfel că a avut o continuitate până azi.

Pelerinajele au fost, de asemenea, o oportunitate pentru Oastea Domnului de a-și extinde comunitatea. La pelerinajul din 1935 Oastea Domnului din Uzdin purta steagul său, iar corurile „ostașilor“ din Uzdin, Nicolinț și Săn-Mihai au interpretat cântece religioase. Publicațiile în limba română din Vârșeț (*Nădejdea*, *Foaia Poporului Român*) și Caransebeș (*Foaia diecezană*) și-au informat cu regularitate cititorii cu privire la participarea Oastei Domnului la pelerinajele de la Srediștea Mică și Seleuș.

4. De ce a fost importantă mișcarea năzărineană pentru români?

Ca prima comunitate neoprotestantă, înființată pe teritoriul Austro-Ungariei, năzărinenii au avut un număr mare de susținători în rândul sârbilor și românilor ortodocși. Năzărinenii au reprezentat o nouă religie în această regiune, diferită în tot ceea ce face parte din cultura religioasă a acestei regiuni. Comunitatea a fost creată în Elveția, pe temelia anabaptismului și a pietismului german, i-a adunat pe cei care au acceptat că mântuirea nu poate veni decât prin botezul adulților prin cufundarea întregului corp în apă, o interpretare literală a Bibliei, prin refuzul de a purta arme și de a înjura (Aleksov 2010; Đurić-Milovanović 2015).

Cercetările noastre arată că mișcarea năzărineană printre români a apărut în 1872 în localitatea Satu Nou (Banatsko Novo Selo), lângă Panciova, de unde s-a

¹¹ Aurel Uroș Doloveanu, „Sectarismul în Banatul-jugoslav“ (continuare), *Foaia diecezană*, nr. 10, din 8. martie 1931, p. 2-3.

răspândit mai întâi în satele învecinate, iar mai târziu în întregul Banat. Această localitate cu o populație mixtă sârbo-română reprezintă leagănul mișcării năzărinene de pe întreg spațiul etnic românesc. Mai târziu, în aceeași localitate va apare o comunitate foarte mare de adventiști de ziua a șaptea, care a avut un rol important în mișcarea adventistă de pe teritoriul Regatului Iugoslaviei, în perioada dintre cele două războaie mondiale (Đurić-Milovanovic, Maran și Sikimić, 2011, 30-31). Care ar fi motivele pentru diversitatea religioasă pe care o putem concluziona la Satu Nou în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în decursul secolului al XX-lea și până în ziua de azi? Răspunsul trebuie căutat în relații sociale foarte complexe cauzate de factori economici și culturali, în relațiile interetnice și interconfesionale, dar, de asemenea, datorită influenței anumitor persoane care în unele momente au participat activ la crearea diversității religioase.

Primele date privind apariția acestei confesiuni noi printre români le găsim în 1872 în ziarul *Albina* din Budapesta, în ajunul diviziunii bisericii între sârbi și români la Satu Nou și a înființării parohiei ortodoxe române. Autorul anonim al articolului apare din poziția de susținător ferm al ortodoxiei și în acest sens a afirmat că „nazarenismul este ca o lepră, care începe să se răspândească în mijlocul nostru“, care „alertează întreaga românită și deja mai multe suflete românești au căzut victimă acestei învățături anti-creștine“¹². Noua doctrină năzărineană au răspândit-o germanii din satul vecin Franzfeld¹³, „care efectuează propagandă prin Banat sub masca ceasornicarului, și toți sunt credincioșii lui Martin Luther.“ În această localitate au fost și în perioadele anterioare înregistrate mișcări confesionale care indică răspândirea neoprotestantismului prin Banat. Este cunoscut, de exemplu, cazul unui oarecare Kuhfus, care în 1810 a fondat o sectă, problemă care a preocupat și Biserica Romano-Catolică, dar, de asemenea, și organele puterii politice. Influența locuitorilor Franzfeldului asupra locuitorilor Satului Nou a fost facilitată și de faptul că cele două localități au aparținut aceleiași companii în cadrul Regimentului Germano-Bănățean nr. 12, cu sediul în Panciova (Spasović 2004, 122). Anul 1872, când Granița Militară Bănățeană a fost desființată, reprezintă un an important în viața religioasă a locuitorilor Satului Nou. În acest an, de fapt, a avut loc și despărțirea bisericească dintre români și sârbi, și, de asemenea, a fost înființată parohia ortodoxă română (Maran 2013 180), dar de asemenea, s-a înregistrat și apariția și începutul răspândirii confesiunii năzărinene. Se pare că preotul local Pavel Militaru, chiar înainte de despărțirea bisericească oficială a încercat să oprească răspândirea mișcării năzărinene, în care a fost susținut și de primarul Matei Ortopan, care prin decizia primăriei a ridicat salariul preotului și a redus taxele plătite de credincioșii bisericii. Prin urmare, putem concluziona că una dintre principalele cauze ale răspândirii mișcării năzărinene a fost mărimea taxelor ecleziastice, care a provocat nemulțumirea credincioșilor. S-a dovedit totuși că acest lucru nu era suficient. Năzărenismul continuă să se răspândească în rândul românilor din Satu Nou, iar după despărțirea bisericilor tânăra parohie ortodoxă română se confruntă acum cu

¹² *Albina*, nr. 37, 7/19 mai 1872, p. 4.

¹³ Azi Kačarevo.

o provocare majoră. Preotul Pavel Militaru trimite în 16 noiembrie 1872 o scrisoare adresată episcopului Ioan Popasu, solicitând în numele comitetului parohial „lichidarea sectei numite năzărineni, care este amplasată în comunitatea noastră“. Primii năzărineni români din Satu Nou au întreținut legături cu consiliul editorial al *Albinei*. Ziariștii au informat opinia publică în anul 1876 că „numărul românilor năzărineni în Banat, mărit numai Dumnezeu știe prin ce mijloace, ajunge la mii de credincioși.“ Spre deosebire de alte publicații în limba română, *Albina* a arătat o anumită toleranță față de o nouă mișcare confesională „pentru că trebuie să ne interesăm de români, indiferent cărei religii aparțin“. Noua comunitate neo-protestantă a apărut pentru prima dată la românii din Satu Nou prin intermediul credincioșilor din Franzfeld în anul 1872 sau, eventual, câțiva ani mai devreme (Popa, 1912, 6-7). Din Satu Nou năzărenismul se extinde printre românii din așezările învecinate, în primul rând la Sân-Mihai, unde la începutul secolului al XX-lea deja existau câteva sute de credincioși aparținând acestei confesiuni. Și în alte sate din cadrul protopresbiteratului ortodox român al Panciovei (Deliblata Doloave, Petrovasâla, Uzdin, Iabuca) în primul deceniu al secolului al XX-lea au fost case de rugăciune năzărinenene, ceea ce reprezintă un indiciu de răspândire a năzărenismului. Deja la sfârșitul secolului al XIX-lea năzărinenii au renunțat la portul popular tradițional românesc și au acceptat moda civilă a acelei epoci, ceea ce a fost interpretat de fruntașii naționali români ca pierdere a identității naționale¹⁴.

5. Identitatea confesională a românilor și patrimoniul intangibil

În afară de ortodoxie și catolicism, după cum deja am menționat, neoprotestantismul este prezent în diferite forme printre români, din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea până în prezent. Românii au fost printre primele grupuri etnice de pe teritoriul austro-ungar care s-au alăturat unor comunități neoprotestante. Pentru că mișcarea neoprotestantă are o istorie lungă deja de mai bine de un secol, am putea spune că nu este un fenomen nou, însă vizibilitatea și numărul de comunități este schimbat foarte mult în diferite circumstanțe socio-politice. Schimbările care au avut loc în viața religioasă a românilor pot fi acum analizate și monitorizate prin mai multe teme de cercetare: conversiunea la neoprotestantism, situația nefavorabilă a minorităților religioase în timpul socialismului, activitatea misionară, emigrarea, conexiunile transnaționale între comunități și altele.

Studiile diferitelor forme de religiozitate în rândul românilor din Banat au arătat că, deși dominantă, identitatea religioasă ortodoxă a românilor este foarte eterogenă. Aceasta s-ar putea spune, de asemenea, și despre alte grupuri etnice din Banat, însă ceea ce este specific pentru români este identitatea religioasă predominant ortodoxă. Cercetările de teren care au fost realizate folosind metodele etnologice clasice, interviuri (semidirijate, profunde) și observația cu participare, din 2008 până în prezent, au arătat că trecerea românilor la neoprotestantism a devenit în ultimii ani un fenomen omniprezent în localitățile bănățene. Anume, comunități noi au fost înființate în localitățile unde până acum nu au existat, în timp ce în unele sate este vorba despre așa-numitele puncte

¹⁴ Despre relația neoprotestanților față de portul popular românesc vezi: Fosztó, Kiss 2012, 51–64.

misionare, care ar putea fi explicate prin sprijinul misionar mai intens al comunităților din România după căderea comunismului. În România, o dezvoltare deosebită printre neoprotestanți au avut-o baptiștii și penticostalii, care au dezvoltat cu comunitățile din Serbia un program de cooperare sub formă de schimb de publicații în limba română, vizite reciproce și evanghelizare în emisiuni și programe de televiziune cu conținut religios, cum ar fi TV Speranța sau TV Credo. Este important de observat că, până în anii șaiszeci și șaptezeci, năzărinenii erau foarte numeroși printre românii din Banat. Astăzi, comunitatea năzărineană este foarte mică în comparație cu alți neoprotestanți. Motivul scăderii numărului de năzărineni se regăsește și în specificul doctrinar al comunității, deoarece este vorba despre așa-numitul neoprotestantism conservativ care, din cauza atitudinii sale extrem de pacifiste și a refuzului de a depune jurământul militar, au fost condamnați la închisoare și până la introducerea obligativității militare civile au fost expuși la persecuție de către stat (Djurić-Milovanović 2010, 34-42). Năzărinenii au emigrat în număr mare în America de Nord și Australia, astfel încât astăzi putem vorbi de legături transnaționale între năzărinenii din Serbia și cei din străinătate, care face obiectul altor investigații¹⁵. Având în vedere faptul că aceasta este o comunitate care nu este deschisă către mediul social, iar numărul acestora se micșorează tot mai mult din cauza vârstei credincioșilor, cercetarea năzărinenilor și a patrimoniul lor în Banat reprezintă un teren de urgență (ca să-l numim așa), deoarece înregistrarea bogatei istorii orale, specificul cântărilor năzărinene, apoi colectarea de fotografii vechi și de cărți de cântări reprezintă singura modalitate de a păstra urmele acestei comunități al cărui rol în istoria Banatului a fost unul foarte important. Năzărinenii, pe de altă parte, nu au lăsat nicio urmă scrisă despre sine. De aceea, materialul audio și video despre românii năzărineni este foarte valoros dacă luăm în considerare faptul că este practic o comunitate religioasă care este pe cale de dispariție.

Una dintre întrebările cheie ridicate la începutul studiului religiei românilor din Banat a fost ce impact are conversiunea la una din comunitățile neoprotestante asupra diferitelor forme de identitate individuală: personală, colectivă, etnică, religioasă, sau dacă aceste modificări au un impact asupra comunității mai largi căreia aparțin și acești așa-numiți „alții religioși”. Am investigat practicile religioase, ciclul de viață, sărbătorile - care sunt complet diferite de cultura tradițională a românilor care este ortodoxă, tradiția muzicală. În aceste subiecte, vom găsi o serie de elemente ale patrimoniului cultural imaterial, printre care evidențiem câteva:

- moștenirea muzicală ca parte a practicii religioase (exemplul Oastei Domnului și a neoprotestanților);
- multilingvismul în comunitățile neoprotestante (de exemplu, predica și activitățile misionare a așa-numitei evanghelizări, rugăciunile publice);
- pelerinajul ca exemplu al aspectului ritual al religiei.

Patrimoniul muzical este o parte importantă a practicilor liturgice la neoprotestanți, dar, de asemenea, și pentru Oastea Domnului. Interpretarea a

¹⁵ Despre emigrările românilor neoprotestanți vezi: Măran, Djurić Milovanović 2015, 85-97.

capella din colecția de poeme Harfa Sionului în slujbele năzărinene este una dintre părțile centrale ale serviciului divin și năzărinenii adesea accentuează importanța imnurilor din cartea de cântări, care este alcătuită la mijlocul secolului al XIX-lea din imnurile pietiste germane, ale căror traduceri din germană există azi în sârbă, română, maghiară, slovacă. Năzărinenii în comunitățile mixte din punct de vedere etnic, precum și în cazul adunării mai multor comunități într-un singur sat, cântă imnuri în mai multe limbi simultan - în limba sârbă, slovacă și română. Și în cazul altor comunități neoprotestante, liturghia începe prin interpretarea colectivă de imnuri, însă la adventiști, baptiști și penticostali este utilizat și acompaniament instrumental (pian, chitară, acordeon). Cântarea pentru neoprotestanți reprezintă un mod de „laudă lui Dumnezeu“, deoarece toate piesele sunt „consacrate lui Dumnezeu“. Cântecul Oastei Domnului, ca expresie muzical-religioasă specifică, se realizează cu acompaniament instrumental, dar pot fi, de asemenea, *a capella*, în funcție de numărul de membri ai comunității. Multe dintre cântecul Oastei Domnului au apărut spontan și au fost transmise pe cale orală, dar au existat și cele din cărțile de cântări ale lui Traian Dorz, sau ale fondatorului mișcării Iosif Trifa.

Toate comunitățile neoprotestante favorizează multilingvismul. Această tradiție provine din caracterul multiethnic al comunităților neoprotestante din Banat, din moment ce neoprotestanții accentuează deschiderea către diferite comunități etnice și principiul de transnaționalitate. Neoprotestantismul, ca o „religie a schimbării personale“, nu consideră identitatea națională și etnică ca semnificativă pentru practica religioasă. Prin urmare, etnia nu este importantă pentru credincios, doar apartenența sa confesională (identitatea religioasă este deasupra de cea etnică/națională). În cazul în care comunitatea este sârbo-română, cum sunt multe în Banat, serviciul va fi împărțit în partea care este în limba sârbă și cea în limba română. Folosirea limbii materne a credinciosului în practică liturgică, mai ales atunci când vine vorba despre minoritățile etnice, este justificată prin faptul că credincioșii vor putea mai bine să înțeleagă și să urmărească serviciul liturgic. În toate comunitățile sunt prezente mai multe limbi de cult sau că predicile se traduc consecutiv (Bibliile sunt în limba sârbă și română, cărțile de cântece religioase de asemenea). Se poate concluziona că practica lingvistică de cult în limba maternă a credincioșilor care aparțin diferitelor comunități etnice minoritare contribuie la vitalitatea lingvistică a comunităților minoritare.

Deși pelerinajele nu sunt practicate în comunitățile neoprotestante, ci numai între ortodocși și Oastea Domnului, ele, de asemenea, pot fi considerate parte a patrimoniului imaterial, datorită aspectului lor puternic ceremonial al practicii religioase. După cum s-a menționat deja, două cele mai importante pelerinaje la românii din Banatul sârbesc sunt cele de la Srediștea Mică și Seleuș. Dar, în afară de acestea, există și pelerinaje locale, printre care cel de la Crucea cu patru stâlpi, unde la sărbătoarea Rusaliilor se adună credincioșii din patru sate: Iablanca, Coștei, Sălcița și satul care după împărțirea Banatului a rămas de cealaltă parte a frontierei, în România - Vrani¹⁶. Înregistrând istoria orală a pelerinajelor, acum și altădată, cât și urmărind schimbările prin care au trecut aceste pelerinaje în ultimile decenii, se pot scoate concluzii în legătură cu influențele diferite asupra

¹⁶ Acestui lăcaș de cult îi este dedicat studiul: Djurić Milovanović 2007, 171–184.

acestei forme de practici religioase, cu influența Oastei Domnului și a bogomolților din Biserica Ortodoxă Sârbă, care, de asemenea au participat la anumite pelerinaje ale Bisericii Ortodoxe Române, apoi în legătură cu frecvența acestora pe parcursul perioadei comunismului și după această perioadă, precum și procesul de „renaștere a tradițiilor“, așa cum este cazul pelerinajului de la Crucea cu patru stâlpi.

6. Considerații finale

Pentru viața religioasă a comunității românești din Banat, schimbări importante au avut loc prin apariția năzărinenilor, mai târziu a baptiștilor, adventiștilor, pentecostalilor și a altor neoprotetanți, deoarece aceștia au stimulat și schimbările în cadrul Bisericii Ortodoxe Române, în special prin înființarea mișcării Oastea Domnului. Prin aderarea la una din comunitățile neoprotestante, a fost creat și caracterul multiconfesional al acestui grup etnic din Banatul sârbesc. Prin studiul contextului istoric în care aceste confesiuni au apărut și au funcționat, precum și al stării actuale, se documentează nu numai viața religioasă a românilor, dar, de asemenea, se subliniază și segmentele patrimoniului cultural care sunt foarte slab reprezentate în eforturile de cercetare și de protecție a așa-numitelor tradiții religioase alternative în rândul grupurilor etnice din Banat.

BIBLIOGRAFIE:

- Aleksov, Bojan. 2010. *Nazareni među Srbima. Verska trvenja u južnoj Ugarskoj i Srbiji od 1850. do 1914.* Beograd: Zavod za udžbenike.
- Ašković, Dragan i Končarević, Ksenija. 2012. „Molitvena pesma u sistemu sakralnih žanrova (na materijalu srpske bogomoljačke tradicije XX veka)”, *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 81: 95–114.
- Chipurici, Nicolae. 1995. *Românii din afara României.* București: Editura Lumina.
- Djurić Milovanović Aleksandra i Radić Radmila. 2017. *Orthodox Christian Renewal Movements in East and Southeast Europe.*
- Djurić Milovanović, Aleksandra. 2007. „The Cross with Four Pillars as the Centre of Religious Gathering: Discussing Micro Regional Identity“. *Ethnologia Balkanica* vol. 11: 171–184.
- Djurić Milovanović, Aleksandra. 2010. „Conservative neo-Protestants: Romanian Nazarenes in Serbia“. *Religion in Eastern Europe* XXX (3): 34–42.
- Doloveanu, Aurel Uroș. 1931. „Sectarismul în Banatul-jugoslav“, *Foaia diecezană*, Caransebeș, 1. mart.
- Đurić Milovanović, Aleksandra. 2015. *Dvostruke manjine u Srbiji. O posebnostim u religiji i identitetu Rumuna u Vojvodini.* Beograd: Balkanološki institut SANU.
- Đurić-Milovanović, Aleksandra, Maran, Mirča și Sikimić, Biljana. 2011. *Rumunske verske zajednice u Banatu-prilog proučavanju multikonfesionalnosti Vojvodine.* Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“.

- Foszto Laszlo i Kiss Denes. 2012. "Pentecostalism in Romania. The impact of Pentecostal Communities on the Life-Style of the Members", *Laricerca Folklorica* 65: 51–64.
- Măran, Mircea și Djurić Milovanović Aleksandra. 2015. „From Double to Triple Minorities: Romanian neo-Protestants from Serbian Banat in the United States and Canada“ *Transylvanian Review* vol XXIV (3): 85–97.
- Maran, Mirča. 2013. „Identity, Assimilation and Church Separation in the Serbian Banat in the Second Half of the 19th and Early 20th Century”, În: *Religious freedom and constraint – theological-historical landmarks*, 179–187. Stockholm: Felicitas Rumănska Ortodoxa Stiftetfôr Norra Europa –Deva: Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei.
- Popa, Petru. 1912. „Care sunt cauzele din care se nasc sectele religioase la poporul nostru și mijloacele necesare pentru stârpirea lor”. *Biserica și școala*, Arad, nr. 16/1912, 6–7.
- Spasović, Ivana B. 2004. *Banatska vojna granica i njeno ukidanje 1872. godine*. Pančevo: Istorijiski arhiv u Pančevu.
- Vesa, Pavel. 2007. *Episcopii Aradului 1706-2006*. Arad: Editura Guthenberg Univers.

THE DYNAMICS OF RELIGIOUS LIFE OF ROMANIANS IN THE SERBIAN BANAT

(Abstract)

Key words: *Romanians in Banat, Religion, intangible cultural heritage, field research, archival research*

Over the last few years the study on religion of various ethnic groups in Banat has increasingly attracted the attention of ethnologists and anthropologists, as well as other related disciplines. Our research has included Romanians in Banat that belong to the Romanian Orthodox Church, Greek-Catholic (Uniate) Church and neo-Protestant communities. In this paper we present the results of ethnographic field and archival research on religiosity of the Romanians in Banat, indicating a dynamic and diverse religious life within this ethnic group. Research in local parish archives brought a series of data from church history, primarily unpublished documents on the Romanian parishes within the diocese of Vrșac before ecclesiastical division (1864) and during the church division, documents on the establishment of the Romanian Orthodox Metropolitanate (1865) and the Romanian diocese based in Caransebes and Arad. This research has included the topic of the Romanian Orthodox pilgrimages in Banat, between the two world wars and during the period of socialist Yugoslavia. In this paper we will analyze the phenomenon of Orthodox Christian renewal movement – the Lord’s Army (Rom. *Oastea Domnului*), which has been developed within the Romanian Orthodox Church in Banat at the time the largest expansion of neo-Protestant communities. Presenting the above mentioned forms of religiosity of the Romanians, with short overview on their their history and present state, we will emphasize the role of religion and the research of so called „alternative religious traditions“, as an important part of the intangible cultural heritage of this region.